

ZAGREB, gl. grad te kulturno i gospodarsko središte Hrvatske. Najstarije nalazište na području Zagreba otkriveno je u špilji Veternici na Medvednici: ostaci ognjišta, kamena strugala (moustérienska kultura, oko ← 43 000). Iz mladega kamenog doba nađene su kamene sjekire: na Opatovini, u Kustošiji, na Jarunu, u Podsusedu, Trnu te Starom Čiću kraj Velike Gorice gdje je otkopana i keramika ukrašena urezanim vrpčastim girlandama. Iz bakrenoga su doba ulomci keramike lasinjske kulture u Novom Čiću i Dubravi. Pretpostavlja se da iz srednjega brončanog doba potječe ulomci keramičkih posuda nađeni na Gradišču u Starom Čiću, kao i ostava zlatnoga nakita, otkrivena 1899. u Zagrebu (bez točnije oznake nalazišta); iz kasnoga pak brončanog doba, značajke kojega su grobovi sa žarama, potječu predmeti svakodnevne uporabe, oružje i nakit nađeni u Moravču, Drašćici, Vrapču, Horvatima i Velikoj Gorici. Ostave su nađene u Dežmanovo ul. 6 i blizu Medvedgrada, brončane sjekire u Podsusedu i Odri, a u Jarunu brončani mač. Na prostoru Muzeja grada Zagreba (Opatička ul. 20 i 22) otkrivena je stambena arhitektura – nadzemne kuće pravokutne osnove, s podovima popločanim oblucima, ognjištem unutar kuće i izvan nje te mnoštvom keramike, od koje dio potječe iz mladega željeznog doba kada su u ovim krajevima već bili Kelti pomiješani s Ilirima (tzv. Panonci). Sličnu dugotrajnost života naselja potvrđuju nalazi na brdu Kuzelin iznad Moravča i na nizinskom Gradišču u Starome Čiću.

Ratom vođenim ← 33 – 35. područje oko Zagreba našlo se u rim. provinciji Panoniji, s tragovima rim. oštakata na više od 120 mjesta. Tuda su prolazile ceste koje su spajale Ptuj (*Poetovio*) sa Siskom (*Siscia*), središtem rim. provincije. Na tome povoljnijem položaju Rimljani su osnovali gradić *Andautoniju* na mjestu današnjeg sela Šćitarjeva. Imao je gradske ulice, kanalizaciju, javno kupalište, javne spomenike, zgrade kojima su zidovi bili oslikani freskama, a podovi ukrašeni mozaicima. Drugo veće rim. naselje nalazilo se u Stenjevcu, a lađanska dobra (*villae rusticae*) otkrivena su u Gornjem Stenjevcu, Gračanima, Remetama, Gornjim Čchima, u Maloj Mlaki, Glavnici, Moravču i dr. U rimskim su nekropolama na više mjesta nađeni kameni nadgrobni spomenici s natpisima i likovima pokojnika. O vjeri stanovništva svjedoči žrtvenik rimskoga boga Jupitera i lokalnih božanstava Save i Silvana. Brončana svjetiljka u obliku janjeta s Kristovim monogramom, nađena na Mirogojskoj cesti, dokazuje da je bilo i kršćana. Njihovo je središte bila biskupija u Sisku.

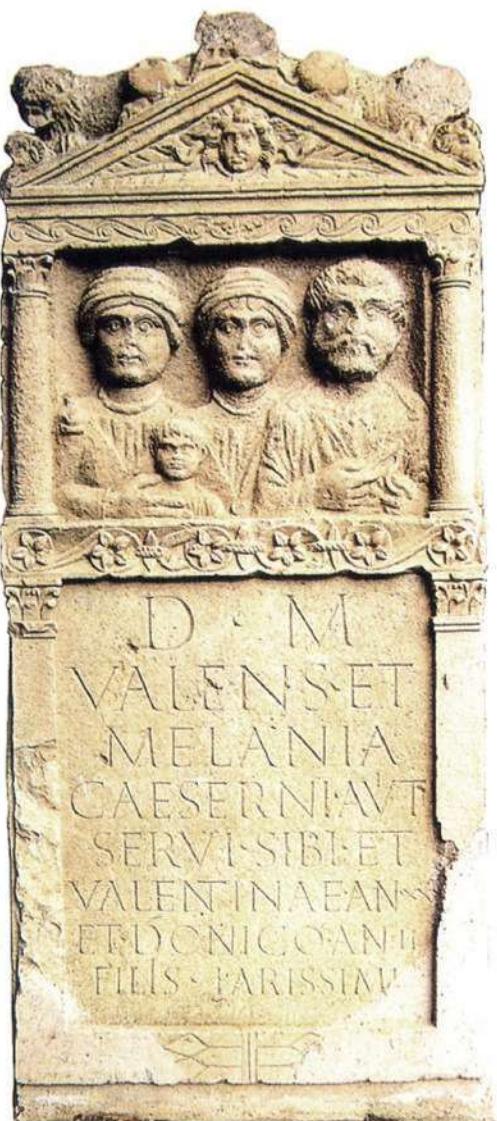
Iz doba Seobe naroda ostalo je malo tragova. Nađena su četiri groba na Krugama, a u jednome od njih bio je pokopan konjanik (ostruge, žvale, kopanje, dugačak bojni nož poput mača). U Stenjevcu, uz župnu crkvu Uznesenja Marijina, sustavno se istražuje slavensko (hrvatsko) groblje, koje se, poput grobnih nalaza ispred katedrale, zasad različito datira (VIII – XII. st.).

Povijest Zagreba. God. 1094. ugarski kralj Ladislav osnovao je Zagrebačku biskupiju (ili je uspostavio na tradiciji ranokršć. biskupije sa sjedištem u Sisku). Smještanje sjedišta biskupije u Zagreb svjedoči da je tu u XI. st. bilo znatno naselje. Naselja koja su tada postojala na zagrebačkome tlu nazivala su se vjerojatno isto kao i u mlađoj ispravi iz 1244: »Zagrebačko selo« (*villa Zagrabiensis*) i »ulica (zaselak) Latina« (*Vicus Latinorum*). Zagrebački *Vicus Latinorum* (poslije Laška ves, i konačno Vlaška ulica) bio je, kao i u nekim drugim eur. gradovima (npr. u Ostrogonu), naselje došljaka iz Italije, možda Francuske ili Belgije (Latini – jer su govorili narječjima nastalima iz latinskoga). Biskupska sjedište s katedralom i kaptolom (Stolni kaptol zagrebački) nalazilo se od samoga početka gdje i danas, na kaptolskom brežuljku gdje se, prema starijim piscima (Vitezović i dr.), nalazila i županova utvrda (*castrum*). Na kaptolskome su se brežuljku i u okolini smjestili redovnici: templari (vjerojatno u drugoj pol. XII. st.) u Novoj vesi, franjevci s crkvom Sv. Franje na Kaptolu (u XIII. st.), dominikanci s crkvom Sv. Nikole u »Zagrebu« pod kaptolskim brežuljkom (u XIII. st.) i cisterciti s crkvom Sv. Marije na Dolcu (poč. XIV. st.).

Nakon provale Tata 1242. potvrdio je kralj Bela IV. došljacima na »brdu Gradecu zagrebačkom« povlastice svojom poveljom sa zlatnim pečatom (tzv. *Zlatna bula*). Time su stanovnici na brežuljku Z od potoka Medveščaka dobili prava slobodnoga i kraljevskoga grada. Građani Gradeča bili su obvezni utvrditi svoj grad, pa su sred. XIII. st. (svakako prije 1261) sagradili zidine i kule koje postoje i danas (Gornji grad). Na širemu gradskom području seljaci gradski kmetovi živjeli su u selima (Dedići, Gračani, Prekrižje, Črnomerec, Ilica i dr.). Sela u savskoj nizini

IKAR, III. st. (nađen u Vugrovcu). Zagreb, Arheološki muzej

NADGROBNA STELA
ROBE VALENZA I
NJEGOVE OBITELJI,
II. st. (nađena u Donjem
Čchima). Zagreb,
Arheološki muzej

UTVRDE I ZIDINE:

1. zidine Gradeca, 1242–61;
2. kula Lotrščak;
3. Kamenita vrata;
4. Popov toranj;
5. zidovi oko Kaptola, 1474, 1607;
6. Prišlinova kula;
7. sjeveroistočna kaptolska kula;
8. zidine renesansne biskupske utvrde oko katedrale, 1512–20;
9. kula Nebojan;
10. kula velikih vrat;
11. vrtna kula;

CRKVE I KAPELE:

12. gotička katedrala, druga pol. XIII – poč. XVI. st. (neogotička pregradnja 1878–1900);
13. kapela Sv. Stjepana, sred. XIII. st.;
14. gotička župna crkva Sv. Marka, XIII–XIV. st. (neogotička obnova 1876–82);
15. gotička franjevačka crkva, druga pol. XIII. st. (neogotička obnova 1883–1902);
16. barokna župna crkva Sv. Marije, XVIII. st.;
17. barokna crkva Sv. Katarine, 1620–32;
18. barokna kapela Sv. Dizmuša, 1706;
19. barokna kapelica Majke Božje Žalosne, druga pol. XVIII. st.;
20. kasnobarokna župna crkva Sv. Ivana, 1786–1802;
21. kapela Sv. Jurja, XVIII/XIX. st.;
22. grkokatolička crkva Sv. Ćirila i Metoda, 1883–85;
23. neogotička sjemenišna kapela, 1880;
24. neogotička kapelica Raspetoga Krista, 1892;

CRKVENE USTANOVE:

25. isusovački kolegij, 1641–56 (danas Muzejsko-galerijski centar);
26. samostan klarisa, 1647–50 (danas Muzej grada Zagreba);
27. samostan franjevaca, XVII. st.;
28. nekadašnji plemićki konvikt, XVII–XVIII. st. (danas gimnazija);
29. nadbiskupski dvor, 1729;
30. grkokatoličko sjemenište, 1766–74;
31. nadbiskupsko bogoslovno sjemenište XVII–XIX. st.;
32. župni ured Sv. Marka, XVIII–XIX. st.;

PALACE I KUĆE:

33. kuća kneza Nikole Zrinskog, XVII. st.;
34. gimnazija, XVII. st. (nadogradena 1872);
35. kuća baruna Ivana Zigmardija, XVII. st. (dogradena 1929);
36. palača baruna Gašpara Konjskog, XVII. st. (sred. XVIII. st.);
37. palača baruna Baltazara

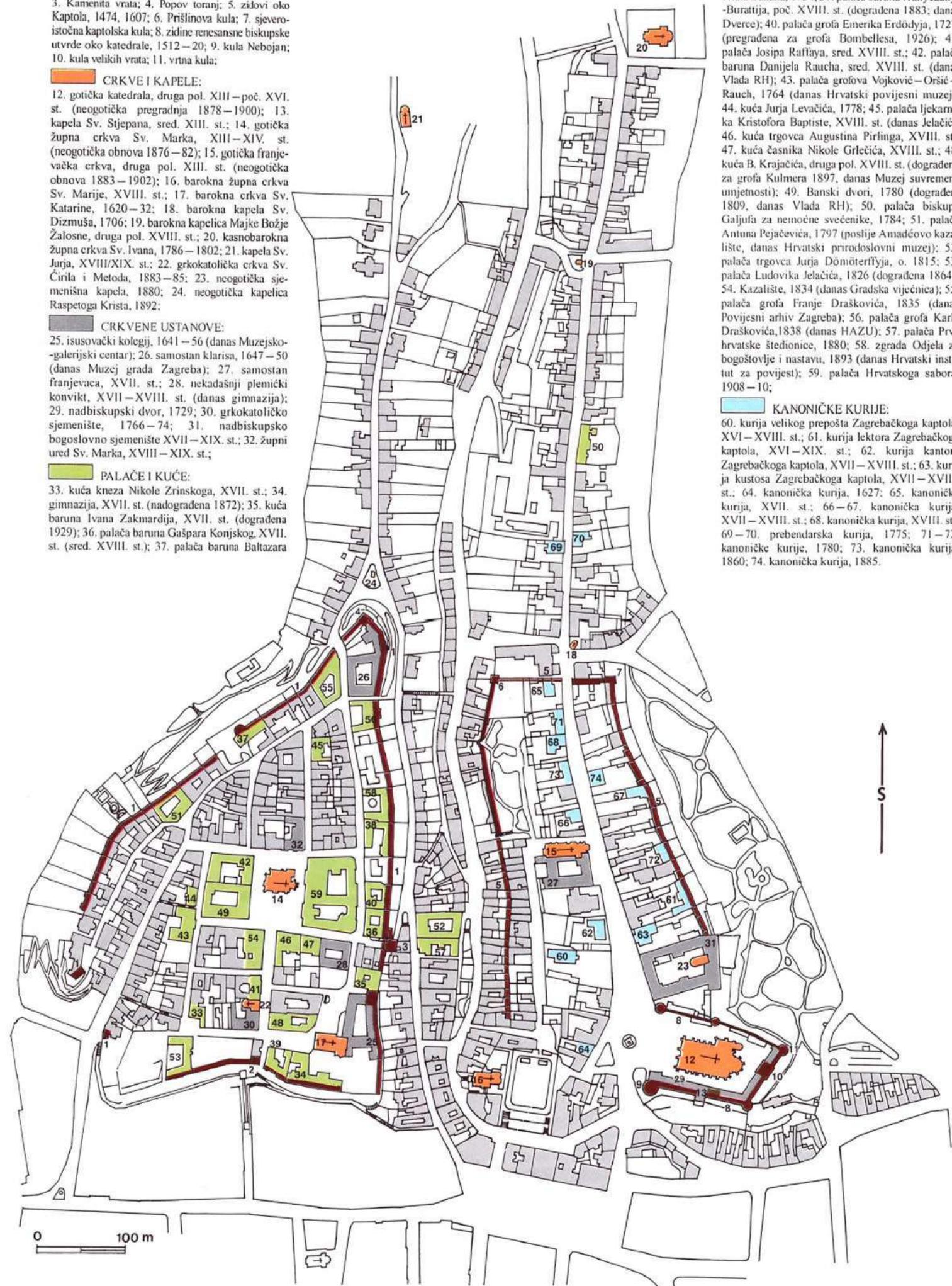
Magdalenića, 1754 (dogradena o. 1830);

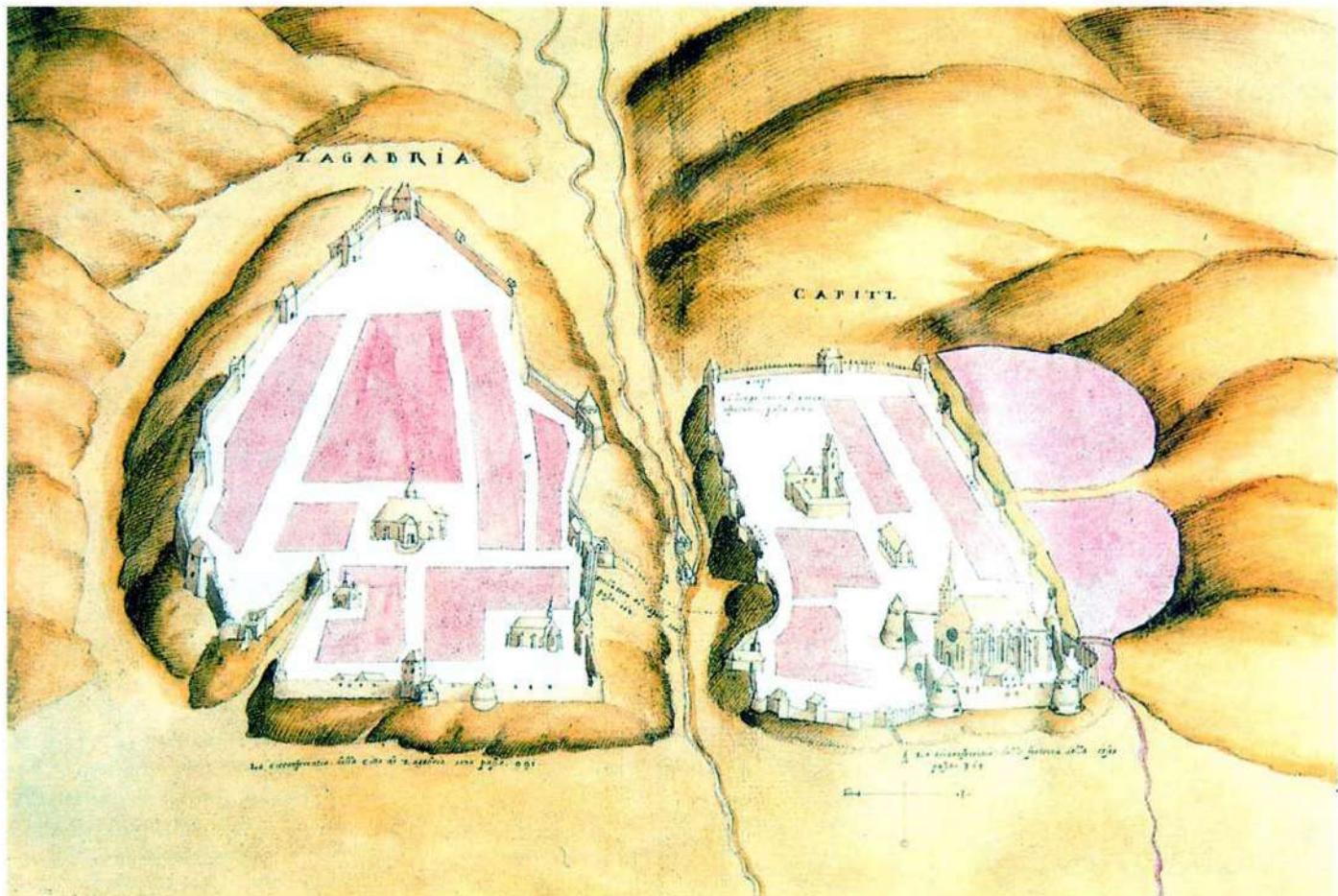
38. palača Ivana Bužana, 1754; 39. palača baruna Vranczany-Burattija, poč. XVIII. st. (dogradena 1883; danas Dverce); 40. palača grofa Emerika Erdödyja, 1727; (pregradnja za grofa Bombellesa, 1926); 41. palača Josipa Raffaya, sred. XVIII. st.; 42. palača baruna Danijela Raucha, sred. XVIII. st. (danas Vlada RH); 43. palača grofova Vojković–Oršić–Rauch, 1764 (danas Hrvatski povijesni muzej);

44. kuća Jurja Levačića, 1778; 45. palača ljekarnika Kristofora Baptiste, XVIII. st. (danas Jelačić); 46. kuća trgovca Augustina Pirlinga, XVIII. st.; 47. kuća časnika Nikole Grlečića, XVIII. st.; 48. kuća B. Krajačića, druga pol. XVIII. st. (dogradena za grofa Kulmera 1897, danas Muzej suvremene umjetnosti); 49. Banski dvori, 1780 (dogradeni 1809, danas Vlada RH); 50. palača biskupa Galjuša za nemoćnu svećenike, 1784; 51. palača Antuna Pejačevića, 1797 (postoji Amadećovo kazalište, danas Hrvatski prirodoslovni muzej); 52. palača trgovca Jurja Dömötörffyja, o. 1815; 53. palača Ludovika Jelačića, 1826 (dogradena 1864); 54. Kazalište, 1834 (danas Gradska vijećnica); 55. palača grofa Franje Draškovića, 1835 (danas Povijesni arhiv Zagreba); 56. palača grofa Karla Draškovića, 1838 (danas HAZU); 57. palača Prve hrvatske štedionice, 1880; 58. zgrada Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1893 (danas Hrvatski institut za povijest); 59. palača Hrvatskoga sabora, 1908–10;

KANONIČKE KURIJE:

60. kurija velikog prepošta Zagrebačkoga kaptola, XVI–XVIII. st.;
61. kurija lektora Zagrebačkoga kaptola, XVI–XIX. st.;
62. kurija kantora Zagrebačkoga kaptola, XVII–XVIII. st.;
63. kurija kustosa Zagrebačkoga kaptola, XVII–XVIII. st.;
64. kanonička kurija, 1627;
65. kanonička kurija, XVII. st.;
- 66–67. kanonička kurija, XVII–XVIII. st.;
68. kanonička kurija, XVIII. st.;
- 69–70. prebendarska kurija, 1775;
- 71–72. kanoničke kurije, 1780;
73. kanonička kurija, 1860;
74. kanonička kurija, 1885.

PLAN ZAGREBA, o. 1570. Muzej grada Zagreba

(Trnje, Horvati, Ljubljanica) znatnije su se razvila u XVII. st. nakon što je Bitkom kod Siska 1593. zaustavljeno nadiranje Turaka. Na kaptolskom se brežuljku gradila katedrala u etapama sve do kraja XV. st. Zagrebački je biskup Filip na jednome od obronaka Medvednice (593 m) sagradio utvrđeni grad Medvedgrad (1248–52) s dvorskom kapelom. Zagrebački kanonici (Kaptol) osnovali su 1344. uz cestu koja je vodila od Kaptola prema sjeveru naselje Novu Ves, a 1347. i novovešku župu sa župnom crkvom Sv. Ivana.

Zagreb je 1403., prema suvremenom opisu, bio »grad brojnog stanovništva i ugledan«. Doskora ga je trebalo zaštititi od turske opasnosti. Stoga je ubrzo nakon pada Bosne (1463) biskup Osvald Thuz dao izvesti jarke i zidine oko katedrale i svojega sjedišta, koje je uključivalo i početak Vlaške ulice; na ist. su strani zaštita bili ribnjaci, tj. močvare (danasa perivoj Ribnjak); od toga prvoga obrambenog sustava oko katedrale nije se do danas ništa održalo. Istodobno su kanonici dizali oko kaptolskoga brežuljka zidove i kule, od kojih još stoje ona na sjeverozap. uglu, tzv. Prišlinova, te na sjeveroist. gotovo neprimjetljiva kula koja je ugrađena u kuću (Kaptol 18). Utvrđivanje Kaptola bilo je popraćeno znatnom socijalnom i urbanističkom promjenom: uz zap. je zid zacrtana ulica Opatovina te je pozvan narod da je nastani kako bi se povećao broj stanovnika, mogućih branitelja Kaptola. Biskupov obrambeni pojaz oko katedrale nije bio dovoljno siguran, pa je 1512–20. zamijenjen impozantnom tvrđavom ranorenesansnoga tipa koja najvećim dijelom stoji i danas.

O srednjovj. kulturi i umjetnosti svjedoče dragocjeni umj. izrađeni predmeti u riznicu katedrale i iluminirani kodeksi u Metropolitanskoj knjižnici. Biskup je imao svoj skriptorij (skupina pisara, 1289), a Kaptol školu (*scholasticus Zagrabiensis*, 1370). Od 1574. djelovalo je sjemenište za odgoj svećenika. U Gradecu su se kultura, znanost i umjetnost razvili osobito u XVII. st., nakon što su isusovci 1607. otvorili gimnaziju. Teologija, filozofija i pravo tvorile su od 1669. sveučilište, pa su se u Gradecu (Gornjem gradu) školovale generacije hrv. intelektualaca. Na Gradecu su se nastanili kapucini (1618) i klarise (1645), koje su uz Popov toranj sagradile samostan i držale školu za djevojke.

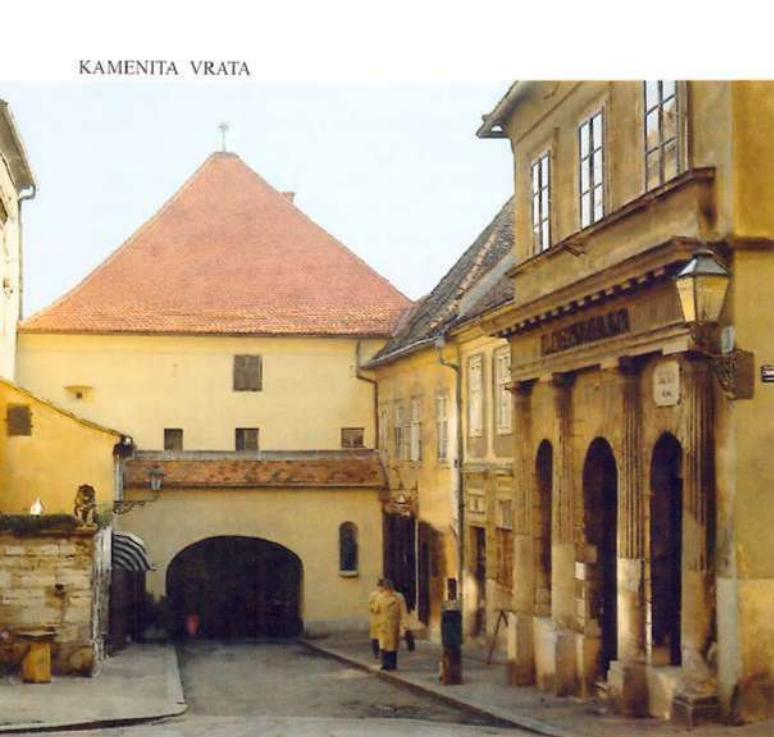
Nakon velikih požara u XVII. st. i u prvoj pol. XVIII. st. na Kaptolu su kanonici postupno drvene kurije zamjenjivali zidanima, što se otegnulo i u XIX. st. Biskup M. Vrhovac zacrtava (o. 1790) preuređenje biskupske šume u park (Maksimir), što je izvedeno poslije (J. Haulik, 1837–64). Za zajedničku bolnicu gradenu 1796–1804. odabранo je mjesto na Harmici, sajmištu uz izvor Manduševac, oko koje se grade jednokatnice. Oblikuje se trg (od 1848. Jelačićev trg). Gradi se i u Ilici koja pomalo postaje uz Dugu (Radićevu) ulicu glavna trgovacka ulica. Grad se pomalo širi do Masarykove i Tesline ulice. Redom kao nepotrebna padaju gradska vrata Gradeca: 1812. Dverce, kada se uređuje i Južna promenada (Strossmayerovo šetalište), 1836. Mesnička vrata, 1839. Sjeverna, Nova ili Opatička vrata, a uređuje se Sjeverna promenada (Vrazovo šetalište). Održala su se samo Kamenita vrata zahvaljujući kapelici sa slikom Majke Božje koja je čudom spašena u požaru 1731.

God. 1850. tri se stare jurisdikcije (biskupska, kaptolska i gradečka) s Novom Vesi udružuju u »slobodan kraljevski grad Zagreb« s jedinstvenom upravom. S modernizacijom uprave počinje i skrb oko planskoga razvitka grada. God. 1857. objavljen je prvi »Red građenja« s građevinskim propisima, a 1865. prva regulatorna osnova postavlja osnovne odrednice prostornoga razvoja Donjega grada. Ulice i trgovi u Donjem gradu zacrtavaju se u pravilnu rasteru. Padaju sva kaptolska vrata jer smetaju prometu: 1862. Južna vrata (u Bakačevoj ulici), 1876. Sjeverna vrata (ispred kaptolske škole), oko 1879. kaptolsko Dverce u Skalinskoj ulici. Zagreb je od 1862. povezan željezničkom prugom sa srednjom Europom. Tada je sagrađen Zapadni kolodvor, a 1890/91. Glavni kolodvor. Građevna djelatnost snažno oživljuje u desetljeću poslije potresa 1880.

U sljedećim fazama izgradnje i razvitka grada posebnu će važnost imati urbanistički planovi, regulatorne osnove, razni natječaj i dr. Pri tome je osobito važan Lenucijev regulacijski plan iz 1887. koji je nizom velikih reprezentativnih trgova-perivoja oblikovao novi dio grada, tzv. Lenucijevu potkovu; plan će u širem značenju ostati sastojak svih kasnijih gradskih regulacija. Regulatorna osnova iz 1923 (voditelj V. Heinzel) osobito je važna za planiranje ist. dijela grada s današnjim Trgom hrvatskih velikana, a tada se izgradilo i nekoliko novih gradskih četvrti. Veliki međunarodni

GORNJI GRAD

KAMENITA VRATA

natječaj iz 1930 (S. Hribar, V. Antolić i J. Seissel) bit će realiziran generalnim urbanističkim planom iz 1933 – 36; on će zadovoljiti sve graditeljske potrebe do 1953, kada se radi urbanistički plan grada, odn. do 1962, kada je donesen plan južnoga Zagreba. Vrednujući sve elemente dotadašnjega urbanizma s osobitim tretmanom povijesne podloge, urbanistički planovi iz 1971. i osobito onaj iz 1981. dat će izgradnji Zagreba pečat srednjoeur. urbaniteta.

Romanika. Prepostavlja se da je nakon utemeljenja biskupije građena romanička katedrala krajem XI. i tijekom XII. st. Blizu katedrale u kapeli *Sv. Stjepana* u nadbiskupskom dvoru otkriveni su romanički kapitel i kontrafor. Romanički stupovi u crkvi *Sv. Marka* i prozor otkriven na juž. pročelju svjedoče da je ta gradska župna crkva građena oko sred. XIII. st., tj. poslije konstituiranja grada (Zlatna bula 1242), a prije 1256. kada je kralj odobrio održavanje sajmova o blagdanu *Sv. Marka* (markovski sajam). Istodobno su građene zidine i kule *Gradeca* (Gornjega grada). Najbolje održana, kula *Lotrščak* ima odlike romaničke obrambene arhitekture: četverostrana je, zidova debljine oko 2 m, građena od nepravilno tesana kamenja. U to doba sagradili su na brdu *Gradecu* i kanonici svoju kulu (*Popov toranj*) jednakih karakteristika (pregrađena u XVI. st.).

Gotika je ovladala Zagrebom u drugoj pol. XIII. st. U oblicima rane gotike impozantnih dimenzija sagradili su franjevcii svoju crkvu *Sv. Franje* na Kaptolu nedugo poslije sred. XIII. st. Jednobrodna dvoranska građevina s dugačkim korskim svetištem prošla je određene promjene u ranome baroku i za regotizacije. Biskup Timotej gradio je (o. 1269 – 84) gotičku *katedralu* ili je staru tako obnovio da je njegov zahvat imao značaj novogradnje. Podignuo je glavnu apsidu s gl. oltarom *Sv. Stjepana kralja*, dvije

KRIST U
SLAVI,
freska u
kapeli Sv.
Stjepana

bočne apside (kapele Sv. Ladislava i Sv. Marije) i sakristiju na sjever. strani (uz apsidu Sv. Ladislava). Svod i zid sakristije oslikani su freskama u Timotejevo doba, a prikazani su Sv. Franjo, Sv. Dominik i u sredini Sv. Timotej (?). Rad je pripisan slikaru iz sr. Italije. Na zidu apside Sv. Marije nedavno je otkriven dio freske (lik Marijin) iz ciklusa legendi o Bl. Dj. Mariji. Može se prepostaviti da iz druge pol. XIII. st. potječe majstorski klesani ulomci gotičke arhitekture velikih dimenzija, nađeni u zidu crkve Sv. Ivana u Novoj vesi prigodom njezine obnove. Pripadali su najvjerojatnije templarskoj crkvi koja se nalazila preko puta crkve Sv. Ivana, a koja je davno nestala. Gotici pripada i gradnja triju jednakim visokim lada katedrale koje je izveo biskup Eberhard poč. XV. st. Reljefni korniši visoko na doprozornicima sjever. lade (životinjske i ljudske glave, lišće) pripisani su klesarskoj radionici praške obitelji Parler (A. Horvat).

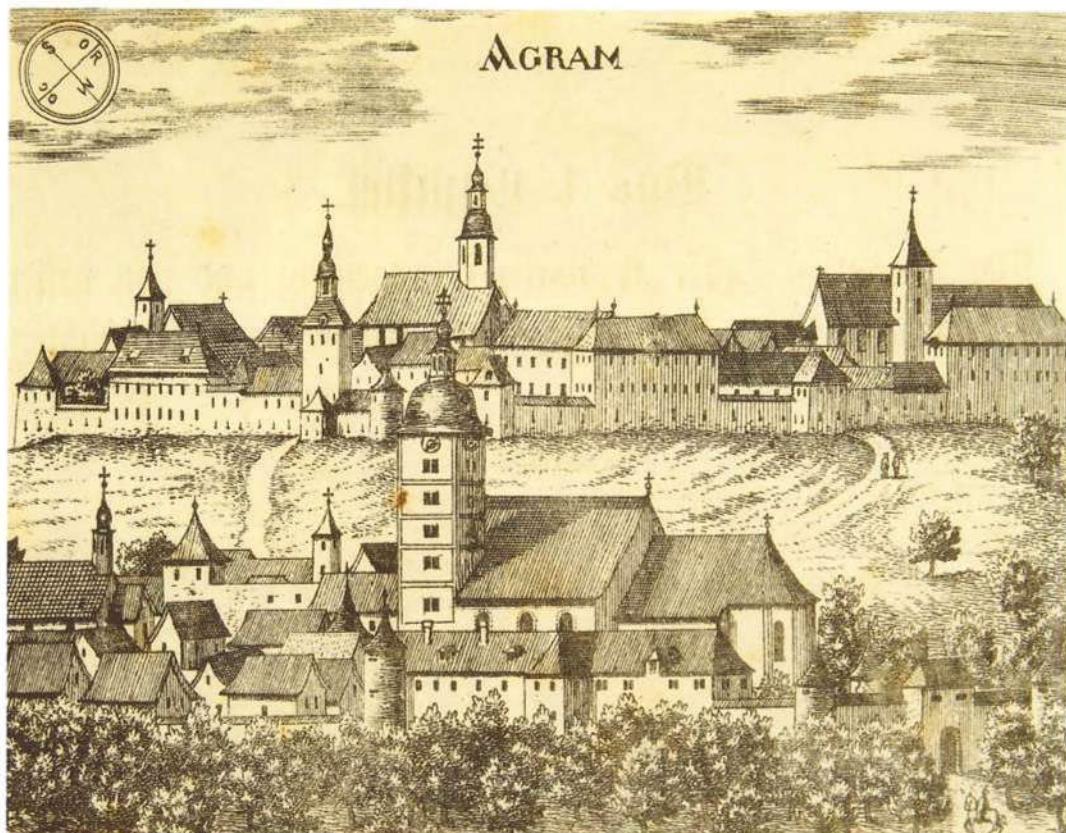
U crkvi Sv. Marka gotički svodovi nad lađama, svetište i potporni izvedeni su na romaničkoj osnovi u drugoj pol. XIV. st. Djelo su skupine njem.

graditelja i klesara (Bauhütte) koja je radila pod vodstvom Ivana »parlera« (Johannes lapicida parlerius ecclesie s. Marci) 1363—77. On je vjerojatno klesao i južni portal s petnaest kipova, najveći po broju kipova u ovom dijelu Europe. Bio je pripisan radionici praških Parlera (A. Horvat) oko 1400. S obzirom na visoku vršnoću i raskošnost izvedbe, a i arhivske podatke (N. Klaić), portal kao i gotička dogradnja crkve morali su nastati u »zlatno doba« Gradeca, kada je poslije sred. XIV. st. tu stolovao slav. herceg Stjepan, brat kralja Ludovika Anžuvinskoga, sa svojom ženom bavarskom princezom, i kada su tu djelovali njem. majstori. Trag gotičke kapele održao se u ulomcima prozorskoga okvira na ist. zidu kuće na Markovu trgu 1. Na Kaptolu su nedavno otkriveni kameni gotički dovrtnici (Kaptol 26), a prekriveni su žbukom gotički lukovi nad prozorima prizemlja franjevačkoga samostana (Kaptol 9).

Renesansa se u arhitekturi Zagreba javlja u posljednjoj četvrtini XV. st. gradnjom sjever. kaptolskih kula (sjeverozapadne, tzv. Prišlinove, i sjeverois-

SV. FRANJO, SV. TIMOTEJ (?) I SV. DOMINIK, freska u sakristiji katedrale

ZAGREB U XVII. st., bakrorez iz djela J. W. Valvasora *Die Ehre des Herzogthums Krain* (1689)

točne uz kuriju na Kaptolu 18), niskih, zatvorenih, gotovo kubičnih masa, koje su građene zajedno sa zidovima oko Kaptola za obranu od Turaka. Fortifikacijska arhitektura s obilježjima rane renesansne faze došla je do izražaja u visokoj vrsnoći u velikom opsegu biskupske tvrđave oko zagrebačke katedrale koja se gradila 1512 – 20. Ta najstarija i najveća tvrđava u II Europi u tlocrtu je renesansni kaštel sa simetrično raspoređenim kulama (šest kula kružna presjeka, dvije pravokutnog). Gradnju su vodili vrsni majstori, među kojima se ističu Talijani Michele i Antonio (možda M. Sanmicheli i A. da Sangallo ml.).

Unutrašnjost katedrale bila je obogaćena renesansnim unjetinama od kojih su se očuvale samo neke: triptih »Raspeće« (sada na oltaru u sakristiji), djelo mladoga A. Dürera o. 1495. i oltarna slika »Raspeće« Gian Francesca da Tolmezza iz 1505; fragmenti nadgrobne ploče biskupa L.

Baratina (1510) I. Duknovića (sada u Hrv. povijesnom muzeju); crkv. klupe, rad slikara i kipara Petra iz Firence i stolara Nikole 1520; iluminirani misali Kálmáncschi-Osvaldov, Jurja Topuskoga i dr.; biskupski štap biskupa Baratina i Zagrebački misal koji je on dao tiskati u Veneciji 1509.

Od stambenih je zgrada poznata samo kurija na Kaptolu 7, gradena 1543 – 71, koja u četverokutnoj prostoriji u prizemlju pokazuje renesansna obilježja. Nakon zastopa zbog ratova s Turcima u drugoj pol. XVI. st., kasna renesansa obilježuje stambene i javne zgrade podizane u XVII. st. Godinom 1627. i grbom porodice Napuly-Ztrezoy označen je renesansni portal kvadratnoga tipa jednokatnice na Kaptolu 4. Srođan je tomu portalu, premda znatno većih dimenzija, stariji portal nekadašnjega isusovačkog samostana na Jezuitskom trgu 4 (danas Muzejski prostor). Taj veliki samostanski kompleks, što ga je gradio 1641 – 54. udomaćeni tal. graditelj

MARKOV TRG 1846, djelo J. J. Strohbergera. Muzej grada Zagreba

CRKVA SV. MARKA

PROČELJE STARE KATEDRALE, akvarel E. Nardia. Muzej grada Zagreba

A. Macetti, ima mirnoću renesansnih odnosa kao i kamene doprozornike isklesane u renesansnim oblicima. Po masi zgrade i odnosu prozorskih otvora prema njoj, renesansi se mogu pribrojiti obližnji konvikt (Habdelićeva ul. 1) i samostan franjevaca na Kaptolu, a osobito bačvasto presvođen prostorani refektorij u juž. samostanskom krilu; na pročelju uličnoga krila spomen-ploča dokazuje da se gradilo do 1697. U tu skupinu zgrada ulaze bivši samostan klarisa (1650) u Opatičkoj ul. 20 (danas Muzej grada Zagreba), bivša kaptolska vijećnica ispred katedrale (sagrađena o. 1645, srušena 1876), palača Zrinskih na Markovu trgu 3 i niz kurija na Kaptolu (br. 3, 10, 15, 18, 22, 27) u dvorištu kuća kaptolskoga notara, 28) iz posljednje četvrtine XVII. st. Za zgrade iz toga doba karakteristične su otvorene arkade u prizemlju i na prвome katu. Renesansne značajke obrambenoga tipa imao je juž. zvonik katedrale, građen 1633 – 41. po načrtu graditelja Hansa Albertala, a poznat samo sa starih fotografija. Gradnju zvonika crkve Sv. Marka započeo je 1660. graditelj A. Macetti. Zanimljiva je spomen-ploča Ivana Zigmardiјa iz 1657, postavljena na spremištu hrane uz Popov toranj. Uklešan latinski natpis koji završava stihovima sasvim je u duhu renesansnih latinista. U riznicu katedrale ima predmeta renesansnih oblika, izrađenih u XVII. st.: srebrni reljef »Raspće« (1606, zagrebački zlatar I. Mihalffii), relikvijar poprsje Sv. Stjepana kralja (1635), relikvijar ruka Sv. Aleksandra (1684). U kamenu su isklesane spomen-ploča biskupa Š. Bratulića (1607) i nadgrobna ploča bana Tome Erdődyja u katedrali (umro 1624).

Barok. Ponešto povoljnije prilike nakon zaustavljanja Turaka Bitkom kod Siska 1593. i obnova Rimokatoličke crkve bile su osnova na kojoj se razvio i raširio barok u Hrvatskoj, pa i u Zagrebu. God. 1606. došli su u Zagreb nositelji toga crkvenog pokreta, isusovci, i nakon što su 1607. osnovali gimnaziju, gradili su 1620 – 32. crkvu Sv. Katarine. Crkva je stradala u požarima 1645. i 1674. God. 1675. postavljeni su vrsni drveni oltari i propovjedaonica s kipovima svetaca (majstori T. Derwant, I. Altenbach). Oltarne slike rad su B. Bobića i H. G. Geigerfelda. Raskošna štukatura na zidovima i svodu (majstor A. J. Quadrio iz Milana) i slike na svodu izvedene su u trećem desetljeću XVIII. st., kada i mramorni oltar Sv. Ignacija s kipovima, djelo ljubljanskog kipara F. Robbe (1729). Robbin je rad i oltarna mensa nekadašnjega oltara Majke Božje Loretske (danas služi kao oltar okrenut puku). Glavni oltar i velika iluzionistička freska u svetištu (Sv. Katarina među aleksandrijskim filozofima), djelo slov.

KURIJA KANONIKA TOME KOVACHEVIĆA NA KAPTOLU 8

PALAČA VOJKOVIĆ-ORŠIĆ-RAUCH

slikara K. A. Jelovšeka 1762, upotpunjaju ovu najvrjedniju zagrebačku baroknu crkvu.

Rani barokni val ušao je u gotičku franjevačku crkvu na Kapetaniji ugradnjom plitkih bočnih kapela (1607–20) i postavljanjem tzv. zlatnih oltara (uklonjeni 1900). Barokne je oltare dobila i katedrala. Od mnogih iz XVII. st. održali su se samo dijelovi drvenoga glavnog oltara (kipovi Majke Božje i andela danas na zidu svetišta) majstora H. A. Ackermannia iz 1632. i oltara Sv. Ladislava majstora I. Komersteinera (o. 1688) s oslikanim krilima: 12 slika, od kojih je očuvano 10 (u Muzeju grada Zagreba), rad su Majstora ciklusa slika oltara Sv. Ladislava. U katedrali je mramorna propovjedaonica koju drži andeo, rad I. Cusse iz 1699. Vrhunac su rano-barokne umjetnosti djela vezilačke radionice koju je vodio J. W. Stoll za biskupa P. Petretića (1648–67). Tehnikom reljefnoga veza izvedeni su svečano crkv. ruho (1659) kao i »Božji grob«, platneni sarkofag »oslikan« prizorima iz Staroga zavjeta i Muke Kristove s latinskim natpisima i bujnim biljnim i drugim ornamentima. God. 1683. dovršeno je uređenje kapele Sv. Franje u jugoist. kutu franjevačkoga samostana: na zidovima i svodu raskošna štukatura (među lišćem i cvijećem 34 andela) i 24 zidne slike s prizorima iz života Sv. Franje nepoznata slikara.

Barok je u XVIII. st. u većoj mjeri obilježio pov. dijelove grada. Gradnja grandioznoga biskupske dvore u unutar biskupske tvrde, koju je poduzeo J. Branjug 1729–30, najveći je građevni zahvat stoljeća. Uključivši četiri kule i malen biskupski dvor iz XVII. st., to je najveća palača u Hrvatskoj (dužina južnoga pročelja 103 m), otvorena arkadama prema katedrali, a pročelja raščlanjenih gigantskim pilastrima. Obližnja stara gotička crkva Sv. Marije na Dolcu pregrađena je u baroknu (1740. i poslijе). Imala tri presvodene lađe, svetište s kupolom i zvonik s lukovicom. Opremljena je iluzionističkom freskom u svetištu, baroknim mramornim oltarima s vrsnim kipovima i propovjedaonicom s reljefom, radovima kipara F. Rottmana (1768–73), i oltarnim slikama A. Cebeja (1770). Kanonici su na Kapetaniji gradili barokne kurije u svojim vrtovima i dvorištima: na br. 8 s valjkastom istakom u prvome katu (1706), kao i na kućnim brojevima 20, 24, 25, 26. Posljednja kurija iz XVIII. st. (Kapetanija 14) smještena je uz ulicu (1780) i sliči po tipu gornjogradskim palačama. Prebendari su na Novoj vesi podizali za sebe jednokatnice slične kurijama na Kapetaniji: na br. 6 (1775) i 7 (1777). Na ulazu u Novu ves podignuta je 1706. kapela Sv. Dizmuša, a na sredini toga dugačkoga naselja 1765. mala kapela Majke Božje Žalosne, sa starim kipom i freskama na zidovima. Biskup J. Galjuf sagradio je (1781) u Novoj vesi 18 impozantan kasnobarokni jednokatni dom za svećenike (drugi kat dograđen 1882). Stara novoveška župna crkva Sv. Ivana bila je 1785.–1802. zamijenjena novom kasnobaroknom. Tada su svetište i kapela kraj njega oslikani (freske pripisane A. Lerchingeru), a naknadno su u crkvu smješteni vrijedni barokni mramorni oltari, uklonjeni iz katedrale.

Gradanske kuće na Opatovini građene su u dvije etape: one na zap. kapetanskom zidu krajem XVII. st., a one koje su zabatom okrenute prema ulici u XVIII. st.

U Gornjem gradu imućne obitelji grade »palače«, tj. odulje jednokatnice dosta skromne vanjštine ali udobne unutrašnjosti. Graditelj M. Leonhart, inicijator osnivanja građevinskog ceha u »slobodnom i kraljevskom gradu« (1741), obavio je 1738. veliku adaptaciju palače Hrvatskoga sabora na Markovu trgu. Gradio je 1754. dvije palače na obodu grada uz gradske zidine koje tada više nisu imale nikakve funkcije: palaču baruna B. Magdalenića u renesansnoj tradiciji (Demetrova ul. 7) i trokrilnu s arkadama prema dvorištu (Opatička ul. 8) I. Bužana. Sred. stoljeća sagradene su palače u Ćirilometodskoj ul. 3, Basaričekovoj 22, na Markovu trgu 9, 10 i 2. Sve ih ljepotom nadvisuje palača Vojković-Oršić-Rauch (Matoševa 9, Hrvatski povjesni muzej) iz 1763., koja ima osobito razveden i povišen srednji dio pročelja te dva stubišta s kamenim balustradama što vode u dvoranu i gospodske prostorije prvoga kata. Najveća je građevina u Gornjem gradu dvokatno grkokatoličko sjemenište (Ćirilometodská ul. 1), podignuta 1768.–74. potporom vladarice Marije Terezije.

U XVIII. se st. podižu građevine u prirodi u okolici grada. Isusovci grade ljetnikovac 1737 (graditelj M. Leonhart) i blizu njega crkvu Sv. Franje Ksaverskoga (1748–58). Biskup J. Galjuf podiže barokni ljetnikovac sjemeništa, tzv. zidanici u Grškovićevoj ulici (o. 1780). Svršetak baroknoga razdoblja obilježen je namjerom biskupa M. Vrhovca da šumu pretvoriti u park franc. tipa (Maksimir), i tzv. vrtnom kućom, koju je za

»BOŽJI GROB«, Riznica katedrale

njega o. 1790. sagradio graditelj J. Reymund kao središnju gradevinu tada novoga biskupskog vrta (Vlaška 72).

Klasicizam. Prve klasicističke zgrade u Zagrebu građene su izvan starih gradskih jezgra Kaptola i Gradeca (Gornjega grada), jer se potkraj XVIII. st. grad počeo širiti u ravnici podno tih nastanjenih brežuljaka. Klasicizam se pojavio pri prvom zajedničkom pothvatu svih triju tadašnjih jurisdikcija (biskupske, kaptolske i gradske), u kompleksu bolnice na Harmici (Ilica 1, srušena 1931.), koju su zajednički gradile 1796 – 1804; bolnička kapela Trpećeg Isusa imala je klasicističko pročelje (trokutasti zabat, ulaz flankiran pilastrima). Sve važnije građnine prve pol. XIX. st. odišu klasicističkim duhom koji je izražen manje-više u dekoraciji pročelja. God. 1813. biskupov graditelj, redovnik Kristijan Vesteburg izraduje nacrt za novo pročelje kapele Sv. Martina u Vlaškoj ulici, 1816. graditelj B. Felbinger za kapelu Sv. Duha i 1818. za dekoracije grada prigodom posjeta vladarskoga para. Felbinger je također izveo 1815. dvokatnicu u Radićevoj ul. 32 sa skladišnom zgradom prema Kožarskoj ul., 1822. sagradio je jednokatnicu Grčke pravoslavne općine u Ilici 7, a 1824. pregradio stari ljetnikovac za A. Alagovića (Nova ves 86).

U drugoj četvrtini XIX. st. klasicistički oblici pojavljuju se u prostoru Gornjega grada: 1826. dvokatnice na Markovu trgu 1 i u Mesničkoj ul. 49

(Felbinger), 1828. bivša kapela Sv. Bazilija u Cirilometodskoj ul. 1. (Felbinger), o. 1830. prigradnja trijema uz palaču u Demetrovoj ul. 7, dvokatnica na Markovu trgu 3 i u Ul. 29. listopada 4, 1834. kazališna zgrada na ugлу Markova trga i Ćirilometodske ulice (A. Cagnolini), 1840. uglavna jednokatnica u Opatičkoj ul. 27, rad A. Brdarića, koji je pregradio susjednu palaču (Opatička 18) uredivši dvoranu za Narodni dom, a 1846. izradio planove za palaču Zagrebačke županije i Sabora (ugradena u sabornicu na Markovu trgu 6).

Biskup A. Alagović povjerio je 1833. graditelju A. Stiedlu gradnju zgrada za vojsku (Vlaška ul. 87) i vrtne kućice na ulazu u biskupski perivoj (Branjugova 1) što ga je uredio na mjestu zapuštenih ribnjaka (park Ribnjak). Streljačko društvo podiglo je 1837. na početku Tuškanca svoju društvenu zgradu, tzv. Streljanu (danas kino »Tuškanac«). Zaslugom biskupa J. Haulika izvedeni su veliki radovi: gradnja jednokatnoga samostana milosrdnica u Frankopanskoj ul. s crkvom koja je imala klasicističko pročelje (1841 – 44) i niz parkovnih objekata u Maksimiru koji su građeni 1840 – 64. Sve je projektirao bečki dvorski graditelj F. Schücht. Većina graditelja tih zgrada bili su zidarski majstori, udruženi u zagrebački ceh zajedno s tesarima i klesarima, izvrsni crtači i vješti projektiranju. Osim najtalentiranijega među njima, Hrvata »ilirca« Brdarića, došli su u Zagreb

STROSSMAYEROV TRG

PALAČA U RADIĆEVOJ 32, djelo B. Felbingera

iz raznih krajeva tadašnje Monarhije. Uz njihove zgrade, kojima su unijeli skroman odbljesak klasicizma u ambijent maloga grada, gradile su se stambene zgrade bez stilskih dekoracija, npr. jednokatnice u Mletačkoj ul. 7 i 9 (1808. I. Either), Tkalčićeva 53 — Kožarska 26 (1817. J. Horvat), Ilica 22 i 24 (1819. I. Either), Teslina 17 (1831. J. Horbeld).

Povijesni stilovi. Nakon što je 1850. Zagreb ujedinjen, objavljen je 1857. »Red građenja« kojim počinje planski razvitak Donjega grada određivanjem dimenzija i proporcija ulica i zgrada. Prvom urbanističkim planom 1865 (autori ravnatelj građevnog ravnateljstva J. Bouffleur i mјernik V. Egersdorfer) zacrtane su neke donjogradske ulice i »regulirani« postojeći dijelovi grada. U to su doba cehovi u rasulu, pa tako i građevinski, te su ukinuti 1872. Povijesni stilovi počinju romantizmom, što ga je u Zagreb unio biskup J. Haulik koncepcijom Maksimira kao pejzažnoga parka kao i nekim izrazito romantičkim objektima u njemu (Švicarska kuća, paviljon »Parapluie«).

Romantička je faza obilježena mješavinom stilskih elemenata dvaju ili više stilova i izvjesnom linearnošću ornamentike pročelja. Ona dolazi do izražaja na zgradi građenoj 1856. za bolnicu (poslijе tvornica duhana, danas Rektorat Sveučilišta) na kazališnom trgu, na stambenoj dvokatnici u Ilici 42 (1860. M. Strohmayer), na dogradnji samostana i zvoniku crkve milosrdnica u Frankopanskoj ulici (1860. M. Strohmayer), na prijedlogu za adaptaciju kaptolskih Južnih vrata (1862. F. Klein). Najimpozantnije je djelo toga smjera bila židovska sinagoga u Praškoj ulici (srušena 1941), koju je 1866. sagradio graditelj F. Klein kombinirajući arapske, romaničke i gotičke motive.

Faza neorenesanse započinje 1867. velikom dvokatnicom s pročeljem blago svinutim, prilagođenim ulazu u Mesničku ulicu, također djelom F. Kleina. Slijede deseci dvokatnica i trokatnica, izuzetno jednokatnica, po ulicama i trgovima Donjega grada na kojima se izrazitije ili prigušenije

očituje neorenesansa raznih tipova. Grade ih F. Klein (Gundulićeva 29, 1872) i J. Grahov (P. Radića 30, 1880), te njih dvojica u zajedničkom poduzeću (Hrv. glazbeni zavod u Gundulićevu 6, 1874; Hrv. gospodarsko društvo na Trgu maršala Tita 2–3, 1876; Zrinjevac 3, 1877; Ilica 12, 1878), J. Jambrišak (Gajeva 15, 1874; Zrinjevac 1 i 2, 1876), I. Plochberger st. (Kukovićeva kuća, tada najveći stambeni blok, Hebrangova 9 i 11, 1872). Svi su oni bili zagrebački graditelji, među kojima je samo J. Grahov imao akademsku diplomu. Njem. arhitekt K. Waidmann projektirao je bolnicu za duševne bolesti u Vrapcu (1878) i uglavnicu Narodnih novina u Frankopanskoj 26 (1891). Impozantnu renesansnu palaču HAZU na Zrinjevcu 11 projektirao je bečki arhitekt F. Schmidt (1876). Njemu je povjerena izradba projekta za obnovu crkve Sv. Marka (1876) i katedrale (1877).

Veliki potres 11. studenoga 1880. teško je oštetio mnoge zagrebačke zgrade. Nakon njega nastalo je vrlo plodno razdoblje građevne djelatnosti. Grad se obnavlja i širio na jug tako da je Donji grad stigao do željezničke pruge, uz koju je 1891. sagrađen glavni kolodvor (madžarski arh. F. Pfaff). Posebna je pozornost posvećena gradnjici oko niza parkova-trgova koji su prema planu gradskoga građevnog ureda (pod vodstvom M. Lenucija) opisivali poput potkove jezgru Donjega grada (Zrinjevac, Strossmayerov, Tomislavov, Svačićev trg, Botanički vrt, Marulićev, Mažuranićev i Trg maršala Tita). Uz njihove se rubove grade otvorene trokatnice, rjeđe dvokatnice, u raznim stilovima. Osim neorenesanse ima tu neobaroka i neorokokoa, većinom radova zagrebačkih arhitekata L. Hönigsberga i J. Deutscha (Strossmayerov trg 2, 3, 6, 8, 10, Tomislavov trg 2, 4, 18). Posred tih trgovaca grade se slobodno stoeće javne zgrade; osim palače HAZU neorenesansni Kemijski institut (1882–84. H. Bollé), neobarokni Umjetnički paviljon (1896. Korb i Giergl, Hönigsberg i Deutsch), neobarokno Hrvatsko narodno kazalište (1895. Fellner i Helmer). Također je

PREPORODNA DVORANA U PALAČI NARODNOG DOMA U OPATIČKOJ UL. 18

1895. dovršena gradnja monumentalne neoklasicističke gimnazijalne zgrade (Muzej Mimara) na Rooseveltovu trgu (arh. Ludwig i Hülsner), a 1899. kompleks Prve hrvatske štedionice u Ilici 5. Na većini tih zgrada osim arhit. ukrasa u određenom stilu ima reljefa i skulptura, osobito alegorijskih figura, radova zagrebačkih kipara R. Valdeca, D. Moraka i dr.

Najvažnija je osobnost 1880 – 1900. bio suradnik prof. Schmidta, arh. H. Bollé, koji je najveći dio svoje djelatnosti ostavio u Zagrebu. Bio je majstor historijskih stilova; preradio je Schmidtov projekt za obnovu katedrale koja je u potresu 1880. bila najteže oštećena (srušio se svod svetišta, napuknuo zvonik) i stvorio njezin neogotički lik s dva visoka (105 m) šiljata zvonika (1880 – 1902). Regotizirao je crkvu Sv. Marka (1876 – 82) i franjevačku crkvu na Kaptolu (1900). Najvažnije su njegove građevine neorenesansni Muzej za umjetnost i obrt na Trgu maršala Tita (1882), neogotička evangelička crkva (1882) te, poglavito, kvalitetne arkade s kupolama, crkva Krista Kralja i mrtvačnica na groblju Mirogoju (1883 – 1914). U Bolléovu je ateljeu radio J. Holjac, koji je 1900. projektirao isusovačku crkvu Srca Isusova s dva zvonika i samostan u Palmotićevoj 31 – 35 u kasnom neobaroku s nekim motivima stila Luja XVI. i secesije. Zahvaljujući toj generaciji domaćih i stranih arhitekata i urbanističkom planu koji je 1889. bio dorađen i poslije dopunjavan, Z. je u posljednjih dvadesetak godina XIX. st. postao moderan srednjoeur. grad srednje veličine.

L. D.

PALAČA HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, djelo F. Schmidta

KATEDRALA S BISKUPSKOM PALAČOM

Lenucijeva potkova, te više reguliranih gradskih predjela izvan nje. Taj se razvoj nastavio na urbanu matricu iz 1887., koja je ostala element svih kasnijih regulacija grada. Arhitektura toga doba slijedi tek urbano-prostorne zamisli odgovarajući vremenu historicizma koje će u mnogo primjera truditi sve do I. svj. r. Oko 1900-tih god. novi se secesijski stil ugrađuje u urbano zaokružen sustav donoseći mu nove vrijednosti. Grade se cijeli potezi ulica (Mrazovićeva, donji dio Gajeve), skupine objekata (R. Lubynski u Prilazu Gj. Deželića 42, 44 i 46) i više pojedinačnih zgrada, ali još uvijek veći dio izgradnje stambenih i javnih zgrada proistjeće iz kasnoga historicizma. U prvom je desetljeću ostvareno nekoliko izvanrednih secesijskih djela koja u potpunosti odgovaraju novom vremenu raskida s historicizmom i otvaraju putove kasnijoj modernoj arhitekturi. Ona u sebi sadrže već nova načela funkcije i konstrukcije pa su preteča modernizma (Etnografski muzej V. Bastla, 1903; Dječja bolnica u Klaićevoj I. Fischera, 1908; Sveučilišna knjižnica R. Lubynskoga, 1911–13). Više je zgrada koje s efektnim pomodnim secesijskim pročeljima (kuća Kalina, ugao Masarykove i Gundulićeve ul.) oponiraju historicizmu, premda po arhit.

prostornom sklopu slijede historicističke sheme. Pojedini arhitekti, Wagnerovi daci, traže put k novom arhit. izrazu: V. Bastl (tržnica Dolac, 1927; Prirodoslovno-matematički fakultet na Marulićevu trgu 20, 1928; Viša komercijalna škola u Zvonimirovoj ul., 1928) i V. Kovačić, koji već 1900. piše pamfletski tekst »Moderna arhitektura« u kojem postavlja načela nove arhitekture što ih provodi u praksi (dvostruka kuća u Masarykovoj 21–23). Kovačić tada gradi više stambenih zgrada (kuća Frank na Mažuranićevu trgu, 1913), crkvu Sv. Blaža (1910–13), poslovne zgrade (palače Slaveks na Svačićevu trgu, 1920. i Eksplotacija na Trgu hrvatskih velikana, 1922), te zgradu Burze (1923–24). Značajna je djelatnost Kovačićevih suvremenika E. Šena (palača Croatia na uglu Masarykove i Preradovićeve ul., 1910; stambeno-poslovna modernistička zgrada u Gundulićevoj 34, 1923; kuća Vasić u Gundulićevoj ul., 1928) i H. Ehrlicha (blok nadarbine zagrebačke nadbiskupije u Martićevoj ul., 1927; modernistička stambeno-poslovna zgrada u Gajevoj 2, 1923). Dvadesetih se god. javljaju već zrele ideje o funkcionalizmu i konstruktivizmu te su mnoge gradnje na tome tragu. Više zanimljivih objekata iz toga doba mogu

se prepoznati kao izvjestan »eksces« prolaznog art décoa (I. Fischer, J. Dryák, D. Sunko, Benedik i Baranyai i dr.).

Meduratna moderna (funkcionalistička) arhitektura cijelovito je i vremenski definirano razdoblje. Dvadesete i tridesete god. vezane su uz snažne osobnosti V. Kovačića, E. Šena i H. Ehrlicha, a velik poticaj općem razvitku daje osnutak Visoke tehničke škole 1919. Ipak su mnogi arhitekti još studirali ili boravili u inozemstvu. U Zagreb se vraćaju daci A. Loosa, J. Hoffmanna, Le Corbusiera, J. Holzmeistera, H. Poelziga, J. J. P. Ouda i dr., donoseći zasade nove arhit. misli, a već u svojim prvim radovima primjenjuju načela moderne čime se priključuju razvoju eur. avangarde (internacionalni stil). Pritom će se istaknuti nekoliko grupa arhitekata: grupa oko D. Iblera, koji vodi školu na Likovnoj akademiji (1926–35), grupa oko »Zemlje«, arhitekti u »Radnoj grupi Zagreb«. Gotovo svi grade stambene zgrade (M. Kauzlarić i S. Gomboš, Petrinjska 11 i Maksimirska 4, 1932; J. Pičman, Gajeva 23; S. Planić, Draškovićeva 47; D. Ibler, Martićeva 13, 1930. i Ribnjak 16; Z. Neumann, Vlaška 69, 1937; A. Ulrich i S. Kliska, Preradovićev trg 5, 1937; S. Löwy, Savska 8, 1936. itd.). Privatne obiteljske vile grade se na zagrebačkim zelenim obrežjima (A. Albini, Mallinova 14; Kauzlarić–Gomboš, Novakova 15; S. Planić, okrugla kuća na Gornjem Prekrižju 30; D. Ibler, Jabukovac 27 itd.). Zdravstvene ustanove i bolnice bile su česti natječajni zadaci (projekti za Zakladnu i kliničku bolnicu na Šalati 1930. rade E. Weissmann, S. Planić i Z. Strižić, a za Židovsku bolnicu 1931. M. Kauzlarić i S. Gomboš, S. Planić, Freudenberg i Deutsch, Z. Strižić i E. Weissmann). God. 1936–40. radi se velika bolnica na Rebru (A. Ulrich i S. Kliska) i više manjih zdravstvenih objekata. Higijenske zavode rade J. Denzler i M. Kauzlarić u Rockefellerovoj ul. (1927) te D. Ibler na Mirogojskoj cesti (1939). Školske zgrade izvodi I. Zemljak na Jordanovcu i na Selskoj c. (1930), u Jakićevoj, Koturaškoj i na Knežiji (1940), te E. Steinmann gimnazije u Križanićevoj (1933) i u Kušlanovoj (1934). Poslovne zgrade kao gradske palače u središtu grada rade J. Denzler u Gundulićevoj 30 (1932–35), S. Planić u Bogovićevoj 1 (1936) itd., te Radnički dom na Krešimirovu trgu (1937) i Burzu rada u Zvonimirovoj 15 grade Korka–Kreković–Kiverov i V. Šterk. Mnogi su neostvareni sadržaji ostali znani tek iz natječajnih projekata (gradski paviljoni, kazalište, športski objekti). Planinarske domove na Sljemenu radi S. Planić (Đački dom, 1934. i Tomislavov dom, 1935) i V. Šterk (Runolist, 1937). Nekoliko crkv. objekata izveli su J. Denzler (kapelica na Sljemenu, 1931; crkva Sv. Antuna na Sv. Duhu, 1933), M. Haberle (crkva na Selskoj cesti, 1940) i Z. Požgaj (crkve na Knežiji, 1940. i u Podsusedu, 1941).

Nagli razvitak grada otvara potrebu urbanističke gradske službe. Rješava se problem socijalnoga stanovanja gradnjom tzv. gradskih kuća u Klaićevoj, Supilovoj, Petrovoj ul. i dr., planski se izgrađuje tzv. Željeznička kolonija u Maksimiru (1927), te činovnička naselja Prve hrvatske štacionice na Trešnjevcu (Z. Strižić, 1935) i Cvjetno naselje (V. Antolić, 1940).

Drugi sv. r. prekinuo je graditeljsko djelovanje, a nakon rata građenje i razvoj grada vezani su uz nove ideoološke premise uvjetovane novim političkim ustrojstvom. God. 1945–55. razdoblje je planske izgradnje i obnove ali i novih zahvata u urbanističkom planiranju (Ul. grada Vukovara, urbanistički plan grada, 1953). Stambena izgradnja i industrijska arhitektura centralistički su planirane (nove tvornice, stambena naselja u gradu, Martićeva ul., Šalata), a vredniji su objekti rijetki (Haberleov Zagrebački velesajam, danas Tehnički muzej, 1949; dvije Geršićeve stambene zgrade na uglu Ul. grada Vukovara i Držićeve, 1952; Galićeve stambene zgrade u Ul. grada Vukovara i na Svačićevu trgu, 1953; Turinin stadion u Maksimiru, 1954). God. 1955–70. razdoblje je brzeg razvoja arhit. vrijednosti. Raspisuje se niz natječaja i mnogo se gradi; još su aktivni stariji arhitekti (Albini, Denzler, Kauzlarić, Turina, Haberle, Planić, Horvat, Ulrich, Neumann, Ostrogović). Izgrađuje se nova Ul. grada Vukovara (Galić, Rašica, Šegvić, Ostrogović, Nikšić, Kučan, Dragomanović), prekosavska naselja (Savski gaj, od 1955), novi Zagrebački velesajam (od 1956), izrađuje se plan južnog Zagreba (1962), započinje gradnja koncertne dvorane (M. Haberle, M. Jurković, T. Zdvořák, 1958). Sedamdesete su godine razdoblje novoga graditeljskog zamaha sa snažnije izraženom autorskom arhitekturom. Ipak, to je još doba kasne moderne, ali s težnjom za humanizacijom prostora i dekorativnijom uporabom materijala te naglašavanjem masa i ploha (Rakićeva zgrada »Auto-Hrvatske« u Ul. grada Vukovara, Ulrichov sklop »Vjesnika« i zgrada »Zagrepčanac« S. Jelineka na Savskoj c. itd.). Osamdesetih se godina otvara zanimanje za regionalne osobine prostora, teži se manjim mikrourbanim planovima

KATEDRALA

CRKVA SV. BLAŽA, djelo V. Kovačića

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE,
djelo F. Fellnera i H. Helmera

SJEVERNA STRANA TRGA BANA
JOSIPA JELAČIĆA

MUZEJ MIMARA, djelo Ludwiga i Hülsnera

(Vrbici, Trešnjevka), pojavljuju se decentni utjecaji postmoderne (R. Tajder, Nova ves i Vodovodna ul., 1983). U gradu se skladnije intervenira (Kinclove tri zgrade u Ul. Republike Austrije i Petrovoj ul.), teži se gradskoj palači i arhitekturi kao identitetu grada (kompleks »Cibone«, Hržić, Piteša i Šerbetić, 1987; palača INE kraj Zagrebačkog velesajma, V. Neidhardt), gradi se krematorij (Hržić, Krznarić, Mance, 1985) te bazen »Mladost« (Penezić i Rogina, 1987). U novom ozračju izgrađuje se naselje Jarun (T. Odak, 1984), Nacionalna i sveučilišna biblioteka (V. Neidhardt, D. Mance, Z. Krznarić, M. Hržić) itd.

U novije doba (nakon 1990) sloboda gradnje crkv. objekata postaje novi arhit. i urbanistički izazov (crkve u Dugavama, Retkovcu, na Jordanovcu, u Maksimiru, Dubravi itd.).

F. Vu. i T. Pl.

Javni spomenici. A. Augustinčić, Nošenje ranjenika (1946, Park Veterinarskoga fakulteta); V. Bakić, Ivan Goran Kovačić (1964, Park Ribnjak); F. Cota, Gjuro Deželić (1937, Vrančićeva ul.); A. D. Fernkorn,

Ban Josip Jelačić (1866, Trg bana Josipa Jelačića), Marijin stup (1873, Kaptol), Sv. Juraj (1884, Trg maršala Tita); R. Frangeš-Mihanović, Elegija (1912, Rokov perivoj), Kralj Tomislav (1947, Trg kralja Tomislava); S. Gračan, Marija Jurić-Zagorka (1991, Tkalčićeva ul.); Z. Gračan, Većeslav Holjevac (1994, Ul. Hrvatske bratske zajednice); I. Kerdić, Dora Krupičeva (1929, Kamenita vrata); A. Kompatscher i A. Winder, Sv. Juraj (1994, Radićeva ul.); I. Kožarić, A. G. Matoš (1978, Strossmayerovo šetalište); F. Kršinić, Don Franjo Bulić (1935, Bulićev perivoj), Eugen Kumičić (1937, Rooseveltov trg); G. Th. Maltese, Vladimir Nazor (1963, Demetrova ul.); I. Meštrović, Zdenac života (1905, Trg maršala Tita), J. J. Strossmayer (1926, Strossmayerov trg), Andrija Medulić (1930, Trg kralja Tomislava), Mati i dijete (1936, Rockefellerova ul.), Ruder Bošković (1956, Institut »Ruder Bošković«); M. Mikulin, Sokol, na humku »Hrvatska gruda« u Maksimiru (1996); T. Ostoja, Silvije Strahimir Kranjčević (1962, Ul. I. Lučića); V. Radauš, Dragutin Domjanić (1939, Strossmayerov trg),

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA (danasa Hrvatski državni arhiv), djelo R. Lubynskoga

GORE: TOMISLAVOV I STROSSMAYEROV TRG; DOLJE: ULICA HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE

TRG HRVATSKIH VELIKANA

Ranjenik (1947, Moderna galerija), Petrica i galženjaki (1956, Opatovina); I. Rendić, Juraj Klović i Andrija Medulić (1878, Zrinjevac), K. Frankopan (1884, Zrinjevac), N. Jurišić (1886, Zrinjevac), A. Kačić-Miošić (1891, Mesnička ul.), Petar Preradović (1895, Preradovićev trg), August Šenoa (1913, Strossmayerov trg); S. Roksandić, Ribar (1908, Jezuitski trg); T. Rosandić, Ruder Bošković (1911, Strossmayerov trg); M. Ujević-Galetović, August Šenoa (1988, Vlaška ul.); R. Valdec, Ivan Mažuranić i Ivan Kukuljević (1912, Zrinjevac); M. Vuco, Tin Ujević (1991, Varšavska ul.).

Umjetnička djelatnost u Zagrebu može se pratiti u širem rasponu od kraja sr. vijeka. Utjecaji su dolazili isključivo sa Zapada: uglavnom iz Francuske (izravno ili preko Madžarske), iz Italije i njem. zemalja. Z. je u nekim razdobljima krajnji izdanak umjetnosti I Alpa (s nekim specifičnostima uvjetovanim utjecajima s jadranske obale i iz Panonske nizine). Znatan je bio i doprinos Zagrebu »korvinskoj renesansi«. U doba baroka grad više nije periferno eur. područje jer ovamo gravitiraju (u XVII. i XVIII. st.) mnogi priznati majstori slikarstva i kiparstva iz Slovenije (F. Robba, A. Lerchinger, A. Cebej uz mnoge još anonimne), iz drugih južnoslav. pokrajina (B. Bobić) i iz austr. zemalja. Taj se prodor nastavlja i u ranijim desetljećima XIX. st. (M. Brodnik, M. Stroy, brojni austr. imigranti koji su sudjelovali u formiranju zagrebačke lik. tradicije). Neprekinuta razvojna linija te tradicije počinje s »ilirskim« slikarom V. Karasom, a — nakon djelovanja nekolicine doseđenika (D. Stark, J. F. Mücke i dr.) — postupnim traženjem lokalnoga izraza (F. Quiquerez, N. Mašić) dokazuje svoju vitalnost u tzv. zagrebačkoj šarenoj školi (specifičnoj modifikaciji plenerizma i prerađenih zasada impresionizma) pod vodstvom V. Bukovca i pod idejnim pokroviteljstvom svestranog promicatelja umjetnosti I. Kršnjavoga. Iz skromnih okvira Obrtne škole izrasla je privatna škola B. Čikoša-Sesije i M. Cl. Crnčića — od 1907. Škola za umjetnost i umjetni obrt, a od 1924. Umjetnička akademija (1940. Akademija likovnih umjetnosti; →

Akademije, umjetničke), na kojoj se osim studenata iz Hrvatske školju mnogobrojni istaknuti umjetnici iz drugih južnoslav. zemalja.

Muzeji i zbirke. Mnoštvo predmeta umjetničke i kulturnopov. vrijednosti čuva se u nizu ustanova i u privatnim zbirkama. *Geološko-paleontološka zbirka* Hrvatskoga prirodoslovnoga muzeja (osn. 1846) sadržava materijale jedinstvene znanstvene vrijednosti krapinskoga diluvija s predmetima moustérienske kulture te osteološke ostatke krapinskoga pračovjeka. *Arheološki muzej* (osn. 1846) s prapov., egipatskom, ant., srednjovj. i numizmatičkom zbirkom čuva predmete iz neolitika (figure idola, bogato ornamentirana keramika iz Vučedola), iz brončanoga i željeznoga doba (japodske brončane kape, kopče, predmeti od jantara), iz antike (grč. i rim. natpisi, grč. vase, rim. plastika, staklo i predmeti dnevne uporabe) i sr. vijeka (gotski, avarski i slav. nalazi, natpis kneza Branimira iz 888. i predmeti bjelobrdske kulture); veći broj egipatskih umjetnina i mumija s najdužim poznatim etruskim natpisom; numizmatička zbirka najveća u zemlji (oko 260 000 komada novca, medalja, plaketa). *Etnografski muzej* (osn. 1919) sadržava građu izvaneur. zemalja (zbirke D. Lermana iz Konga i braće Seljana iz Etiopije i J Amerike) i građu iz južnoslav. zemalja s težištem na predmetima s područja Hrvatske (nastambe, nošnje, lončarstvo, prehrana, proizvodnja, običaji itd.).

Muzej za umjetnost i obrt (osn. 1880) čuva predmete crkvene i svjetovne umjetnosti i obrta od sr. vijeka do u XX. st.; zbirke namještaja, slika, minijatura, plastike, predmeta od željeza, plemenitih i nepllemenitih kovina, keramike (najvrednija u zemljii), stakla, tekstila, tapiserije, bjelokosti, kože, satova i glazbala. *Riznica zagrebačke katedrale* jedna je od najvažnijih zbirka hrv. umjetnosti uopće i treća ili četvrta po veličini riznica u Europi. Sadržava neprocjenjivo kulturno blago što je skupljano

CRKVA KRISTA KRALJA NA MIROGOJU, djelo H. Bolléa

tijekom devet stoljeća (od XI. st.) pa je važan kulturnopov. izvor za istraživanje povijesti cijele kontinentske Hrvatske. Riznica sadržava crkv. ruho i posude, liturgijske kodekse i ostale crkv. knjige te pov. isprave i dragocjenosti koje su se od Timotejeva doba čuvali u unutrašnjoj sakristiji (sadašnja je sakristija bila podijeljena na dva dijela). Tek je 1870. tadašnji kanonik-kustos dao za riznicu urediti prostor iznad unutrašnje sakristije, a izložbeni ormari i danas služe kao pohrana riznice. Strossmayerova galerija starih majstora HAZU (osn. 1884) ima oko 450 slika (XIV – XIX. st.) tal., nizozemskih i flamanskih škola, slike majstora iz Francuske i sr. Europe, te djela domaćih majstora. Moderna galerija (osn. 1909) najveća je i najkompletnija zbirka hrv. umjetnosti s otprilike 10 000 predmeta slikarstva, kiparstva, grafike, tapiserije, plakata i medalja, od bidermajera i secesije do najnovijih stilskih fenomena. Galerija suvremene umjetnosti (osn. 1954) prati, dokumentira i promiče suvremene tijekove, aktualne pojave i nove ideje vežući se uz mlade naraštaje stvaralaca. Hrvatski muzej naivne umjetnosti (osn. 1952) prvi je te vrste u svijetu. Prati početke i razvitak naivne umjetnosti u Hrvatskoj i u svijetu. Muzej je bio gl. organizator sudjelovanja naših naivnih umjetnika na svj. izložbama. Atelje Meštrović (osn. 1959) jedna je od četiri institucije unutar »Fundacije Ivana Meštrovića« s 250 skulptura koje je zajedno s kućom I. Meštrović poklonio hrv. narodu. To su djela u kamenu, bronci, drvu i sadri, potom crteži, mape litografija i dr. Kabinet grafike HAZU (osn. 1951) čuva grafike franc., njem., aust. i pretežno domaćih majstora XVII–XX. st. te Valvasorovu zbirku (grafika djela XVI–XVII. st.), koja je vlasništvo Zagrebačke nadbiskupije. Arhiv HAZU (osn. 1867) posjeduje zbirku glagoljskih i ciriličkih rukopisa. Hrvatski povijesni muzej (osn. 1846) među ostalom gradom ima i zbirku za kult. povijest (više od 600 portreta, grafički prikazi bitaka i gradova, oružje, zastave, cehovski predmeti, nadgrobne ploče, arhitektonsko-plastični detalji, natpisi). Hrvatski državni arhiv (osn. 1643) čuva dragocjeni pov. materijal od X. st. dalje; zbirka ori-

jentalnih rukopisa i listina, perzijske minijature iz XVI. st.; zbirka grafike, pečatnjaka, pečata. Muzej grada Zagreba (osn. 1907) sadržava grdu za kult., umjetničku, političku, društvenu i ekonomsku prošlost grada i okoline. Gliptoteka HAZU (osn. 1939) ima zbirku odljeva kiparskih djela od antike do suvremenih autora s težištem na radovima iz zemlje; kopije domaćih zidnih slika; kabinet za numizmatiku i medalje. Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne biblioteke (osn. 1919) uz crteže i grafike sadržava i plakate, ovitke knjiga, ex librise, kataloge izložaba. Najstariji se crteži datiraju u drugu pol. XIX. st. Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije čuva kodekse od XI. st. nadalje. Muzej Mimara (osn. 1987) donacija je kolezionara Ante Topića Mimare (1898–1987) i obuhvaća gotovo 4000 umjetnina od razdoblja prapovijesti do XX. st. To su predmeti od stakla, sagovi, ikone, primjerici kineske, indijske, kmerske i japanske umjetnosti kao i primjerici eur. umjetnosti od predromanike do klasicizma te slikarstva i kiparstva XIX. i poč. XX. st. Ističu se ikone, osobito iz VI–XIII. st. te veneto-biz. i grčko-biz. škole, potom zbirka stakla koja prikazuje gotovo cjelovit razvitet te umjetnosti od Egipta preko islama do mnogobrojnih eur. radionica. Vrijedne su zbirke bjelokosti (V–XIX. st.) i orijentalnih sagova (osobito kineskih). Posebice je važna velika zbirka eur. kiparstva, koja ostavlja dojam harmonične cjeline svih stilskih razdoblja, te zbirka slikarstva koja je svojim obujmom na razini eur. muzeja. Otvorenie i postav toga muzeja velik je događaj i za društveni i za umj. život glavnoga grada Hrvatske.

U gradu ima velik broj privatnih zbirka s najrazličitijim umjetninama i kulturnopov. predmetima iz raznih dijelova svijeta te radovima domaćih majstora: Zbirka »Benko Horvata« (osn. 1946) sadržava slike uglavnom iz XV–XVII. st., crteže, zbirke medalja, antičke skulpture i druge arheol. predmete. Zbirkom od 1955. upravljaju Galerije grada Zagreba. Memorijalna zbirka i stan arhitekta Viktor Kovačića je stan u Masarykovoj 21 s cjelokupnim inventarom koji je po vlastitoj zamisli ure-

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA, djelo M. Hržića, Z. Krznarića, D. Mancea i V. Neidhardta

dio sam Kovačić. Od 1980. zbirkom i stanom upravlja Muzej grada Zagreba. *Zbirka »Anka Gvozdanović«* (osn. 1966) obiteljska je kuća (Visoka ul. 8) s cijelokupnim inventarom; sadržava 1052 predmeta i reprezentativna je cjelina koja svjedoči o načinu života i stanovanja imućne građanske obitelji u XIX/XX. st. Od 1967. Zbirkom upravlja Muzej za umjetnost i obrt. *Zbirka »Hrvatske slikarice rođene u XIX. stoljeću«* (osn. 1988) sadržava djela 33 hrvatske slikarice, ima ukupno

1045 umjetnina (slike, crteži, grafički listovi). *Ambijentalna zbirka Roberta Frangeša-Mihanovića* (osn. 1991) sadržava 105 predmeta (barokna plastika, ikone, hrv. slikarstvo XX. st. te skulpture R. Frangeša-Mihanovića). U kući je posebno vrijedan interijer, prema projektu arh. V. Kovačića, u koji su ugrađeni elementi iz zagrebačke katedrale uklonjeni u vrijeme njezine regotizacije i dio namještaja franjevačkoga samostana u Klanjcu.

R.

ZGRADA »ELEKTRE«, djelo B. Šosterića

KOMPLEKS »CIBONE«, djelo M. Hržića, I. Piteša i B. Šerbetića

ATELJE MEŠTROVIĆ

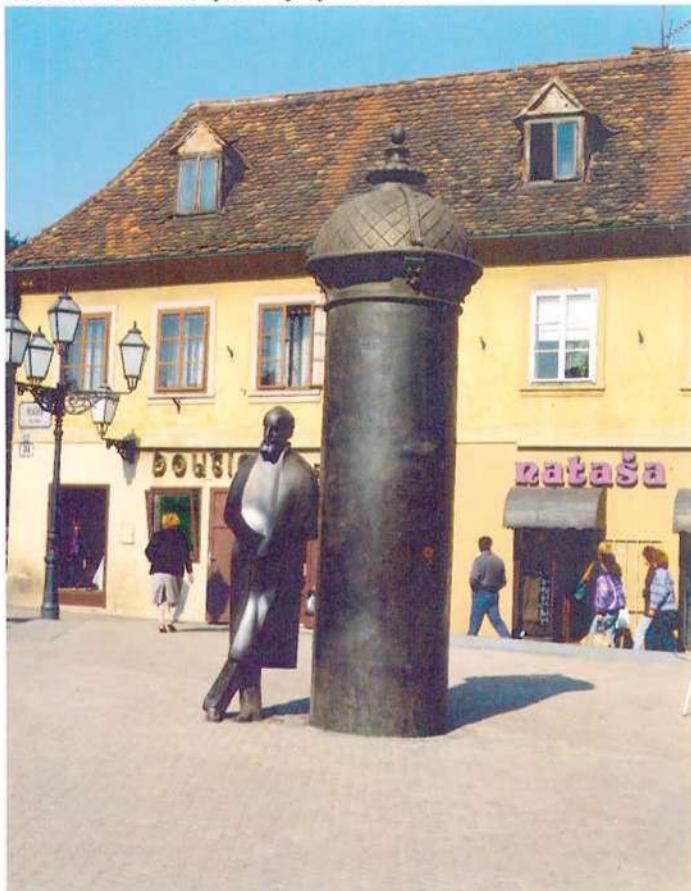
LIT.: Kulturno-povijesna izložba grada Zagreba (katalog), Zagreb 1925. — Stari i novi Zagreb (zbornik), Zagreb 1925. — P. Knoll, Urbanizam s osobitim obzirom na Stari Zagreb, Književnik, 1930, 5. — A. Fleischmann, Razvitak Zagreba od najstarijih vremena do danas, Zagreb 1932. — J. Klemenc, Predistorijski i ranohistorijski spomenici na području grada Zagreba, Narodna starina, 1935, 35. — F. Buntak, Župna crkva sv. Marije u Zagrebu, VJHAD, 1936. — J. Klemenc, Archäologische Karte von Jugoslawien - Blatt Zagreb, Beograd 1938. — Gj. Szabo, Stari Zagreb, Zagreb 1940. — V. Kušan, Likovna djela u zgradama Ministarstva nastave, Zagreb 1942. — A. Mohorovičić, Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba, Rad JAZU, 1952, 287. — Iz starog i novog Zagreba, I—VI (zbornik), Zagreb 1957—1984. — I. Degmedžić, Sadržaj antiknih kamenih spomenika nadjenih u Zagrebu i okolici, Iz starog i novog Zagreba, I, Zagreb 1957. — L. Dobronić, Stare numeracije kuća u Zagrebu, Zagreb 1959. — Ista, Zagrebački graditelj Janko Jambrišak, Zagreb 1959. — Z. Vinski, Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi na užem i širem području Zagreba, Iz starog i novog Zagreba, II, Zagreb 1960. — Stari planovi Zagreba, Zagreb 1961. — A. Glunčić, Urbane vrijednosti staroga Zagreba, Zagreb 1962. — L. Dobronić, Zaboravljeni zagrebački graditelji, Zagreb 1962. — Ista, Zagrebački arhitekti Höningsberg i Deutsch, Zagreb 1965. — Ista, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Zagreb 1967. — I. Maroević, Graditeljska obitelj Grahov, Zagreb 1968. — D. Cvitanović, Arhitekt Kuno Waidmann, Zagreb 1969. — M. Valentić, Kameni spomenici Hrvatske XIII—XIX. stoljeća (katalog), Zagreb 1969. — L. Dobronić, Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba, Zagreb 1971. — Ista, Palača Povijesnog muzeja Hrvatske, Zagreb 1972. — Ista, Zagrebački gra-

MUZEJ ZA UMJETNOST I OBRT, dio postava

ditelji i gradevinski ceh u XVIII. st., Iz starog i novog Zagreba, V, Zagreb 1974. — F. Buntak, Izgled i razvitak središta Zagreba u dva barokna stoljeća, ibid. — T. Premerl, Zagrebačka moderna arhitektura između dva rata, ibid. — I. Maroević, Život i djelo arhitekta Ive Žemljaka, ibid. — D. Damjanović, Sveti Franjo u Zagrebu, Zagreb 1975. — I. Karanović, Kako je nastajao moderni Zagreb, Zagreb 1975. — V. Franković, Urbanistički problemi Zagreba kao velegrada, Zagreb 1976. — I. Maroević, O historicizmu u Zagrebu, Peristil, 1977, 20. — Ž. Čorak, Bollé u funkciji grada, ŽU, 1978, 26—27. — Ž. Domjan, Stambena

SPOMENIK A. ŠENOJ, djelo Marije Ujević-Galetović

SPOMENIK BANA J. JELAČIĆA, djelo A. D. Fernkorna

arhitektura Hermana Bolléa, ibid. — E. Franković, Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. godine, ŽU, 1981, 32. — N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982. — Horvat-Matejčić-Prijatelj, Barok. — Riznica zagrebačke katedrale (katalog), Zagreb 1983. — L. Dobronić, Palača Narodni dom ili Dvorana, ZNŽO, 1983, 49. — Ista, Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova, Zagreb 1983. — A. Laslo, Arhitektonski vodič, Arhitektura, 1983—1984, 186—188. — O gradnji Dvora na Radićevu trgu u Zagrebu, Iz starog i novog Zagreba, VI, Zagreb 1984. — V. Ladović i N. Premerl, O razvoju i uređenju Ilice, Preradovićeva trga i Jurišićeve ulice u XIX. i XX. stoljeću, ibid. — O. Maruševski, Kulturni i prosvjetni program Ise Kršnjavog na zidovima palače u Opatičkoj ulici 10, ibid. — T. Premerl, Stjepan Planić, graditelj Zagreba, ibid. — E. Franković, Urbanističko planiranje Zagreba od 1945—1985, Radovi IPU, 1986, 9. — L. Dobronić, Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Zagreb 1986. — Ista, Kurije na Kaptolu u Zagrebu, Peristil, 1986, 29. — Ista, Nastanak perivoja Ribnjaka u zamahu romantike, Hortikultura, 1987, 1—2. — Ista, Nova Ves — povijesni dio Zagreba, Starine JAZU, 1987. — Ista, Gomjogradsko palaće i njihovi investitori, Kaj, 1987, 3. — M. Mirković, Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturnopovijesno značenje, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1987, 13. — O. Maruševski, Od Manduševca do Trga Republike, Zagreb 1987. — A. Deanović, Ž. Čorak i N. Gatin, Zagrebačka katedrala, Zagreb 1988. — L. Dobronić, Zagrebačka biskupska tvrda, Zagreb 1988. — E. Franković, Lenuci Zagrebu, Urbanističko planiranje Zagreba od 1892—1914 (katalog), Zagreb 1988. — V. Pavelić-Weinert, Vezilačka radionica 17. stoljeća u Zagrebu, Zagreb 1988. — V. Bedenko, Zagrebački Gradec, Zagreb 1989. — J. Radović i Ž. Škoberne, Zagreb prije početaka, Zagreb 1989. — L. Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb 1991. — Z. Gregl, Rimljani u Zagrebu, Zagreb 1991. — L. Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb 1992. — Isusovačka bastiona u Hrvatu (katalog), Zagreb 1992. — O. Maruševski i S. Jurković, Maksimir, Zagreb 1992. — S. Knežević, Zrinjevac 1873—1993, Zagreb 1993. — L. Dobronić, Renesansa u Zagrebu, Zagreb 1994. — I. Gostl, Zagrebački perivoji i promenade, Zagreb 1994. — N. Majnarić-Pandžić, Propovijesna naselja na Gradcu, u zborniku: Zagrebački Gradec 1242—1850, Zagreb 1994. — Od nepobjedivog Sunca do Sunca pravde (katalog), Zagreb 1994. — Sveti trag (katalog), Zagreb 1994. — Zagrebački Gradec 1242—1850 (zbornik), Zagreb 1994. — Zagreb prije Zagreba (katalog), Zagreb 1994. — S. Knežević, Zagrebačka zelena potkova, Zagreb 1996. — I. Rogić-Nehajev, Što se dogodilo u Zagrebu, ČIP, 1996, posebno izdanje 1. — Z. Jurić, Stvaranje Zagreba, ibid.

R.

ZAGREBAČKA RISARSKA ŠKOLA → RISARSKE ŠKOLE

ZAGREBAČKA ŠKOLA CRTANOG FILMA → ANIMIRANI FILM

ZAGREBAČKI SALON, lik. smotra aktualnog nacionalnoga likovnog stvaralaštva osn. 1965. u Zagrebu kao jedinstvena izložba više lik. medija (slikarstvo, kiparstvo, grafika, arhitektura, urbanizam i primjenjena umjetnost). Održava se redovito svake godine. Od 1971. ima trodijelnu strukturu: *Situacija*, *Prijedlog* i *Kritička retrospektiva*. Prijedlog pokazuje poglavito projekte vezane uz grad kao prostor plastičkog zbivanja. U Zagrebu su između ostalih prijedloga izvedeni »Prizemljeno sunce« I. Kožarića, »Grad s vlastitom sjenom« B. Bućana (1971), potom »A. G. Matoš« I. Kožarića, »Charlie Chaplin« R. Petrića, »Dječak« T. Ostoje i »Stepenice« Milene Lah (1978). Na kritičkoj retrospektivi obradene su važne teme hrv. povijesti umjetnosti: »Zemlja« (1972), Tendenciozni realizam 1945—55 (1974), Apstraktne tendencije u Hrvatskoj 1951—61 (1981), Arhitektura u Hrvatskoj od 1945—85 (1985), Postojanost figurativnog 1950—1987 (1989) i dr. Od 1975. Salon posebno predstavlja stvaralaštvo slikarstva, kiparstva i grafike u trijenalnom ritmu, kao i stvaralaštvo arhitekture i urbanizma te primjenjene umjetnosti i industrijskog oblikovanja. Od 10. salona dodjeljuje se Velika nagrada a od 13. njezin dobitnik ima pravo na samostalnu izložbu na sljedećem Salonu. God. 1993. priređena je u Zagrebu izložba »Zagreb i zagrebački salon«.

LIT.: B. Hlevnjak, Dvadeset pet zagrebačkih salona, u katalogu: 25. zagrebački Salon, Zagreb 1990. V. Fo.

ZAJEC-VULIĆ, Mirjana, slikarica (Zagreb, 1. I. 1950). Diplomirala na Akademiji u Zagrebu 1974. Postdiplomski studij grafike završila 1977 (A. Kinert). U početku radi crteže i bakropise u boji, lirske ugodaje i blagih karikaturalnih naznaka (*Mala plesačica*, 1973). U kasnijim monotypijama i akvarelima istaćanim bojama i osjetljivim crtežom izražava intimno i romantično viđenje stvarnosti (*Začuđena*, 1983; *Nevjesta*, 1986; *Autoportret*, 1988). Objavila mape grafike *Ubrano s ruba jutra* (1974) i *U plavom* (1977). U ciklusu *Dodir svjetlosti* (1991) naglašava produhovljenost nadahnuta i sakralnost prizora. Samostalno je izlagala u Krapini, Vukovaru, Borovu, Karlovcu, Zagrebu, Beogradu i Svetozarevu.

LIT.: J. Depolo, Mirjana Zajec-Vulić (katalog), Zagreb 1985. — Ž. Sabol, Kinert i daci (katalog), Zagreb 1986. — Z. Djavković, Skica za portret jednog umjetnika (katalog), Svetozarevo 1987. — Ž. Sabol, Mirjana Zajec-Vulić (katalog), Zagreb 1991. Ž. Sa.

ZAJEZDA, selo Slj od Zlatara. Jednobrodna kasnogotička župna crkva Uznesenja Marijina ima poligonalno svetište (potporni, mrežasti svod) i bočnu kapelu (1746); uza svetište je masivni zvonik s renesansnom biforom (sa znakom god. 1535). Sakristija je pod zvonikom, a nad njezinim se gotičkim ulazom nalazi renesansna nadgrobna ploča B. Patačića s natpisom na latinskom i hrvatskom (1616). U crkvi su na vanjskoj strani trijumfalnoga luka očuvani fragmenti kasnogotičkih zidnih slika (*Navještenje Marijino, Marija zaštitnica*), koje se zbog pregradnje nalaze

M. ZAJEC-VULIĆ, monotypia

iznad baroknoga svoda. Crkva ima barokni oltar s grbom Patačića (1749), propovjedaonicu s kipovima evanđelista iz sred. XVIII. st., kaleže (1602, 1759, 1764), pacifikal (1769) i dvije kazule s grbom kanonika S. Putza. — U parku s ribnjakom nalazi se barokni jednokatni dvorac, sagraden oko 1740. u duhu austrijske arhitekture. Tri krila dvorca s arkadama u prizemlju i prve katu omeđuju dvorište, s četvrte strane zatvoreno zidom i velikim portalom. Bio je u posjedu Patačića (njihov se grb nalazio nad ulazom), Kanotayevih, Oršića i Halpera Sigetskih. Unutrašnje su prostorije ukrašene štukaturom. U dvorskoj kapeli bio je rokoko oltar Sv. Pavla.

LIT.: G. Szabo, Spomenici kotara Krapina i Zlatar, VjHAD, 1913—14, str. 131 i 191—193. — Ista, Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb 1939, str. 185, 189, 190. — D. Baričević, Pregled spomenika skulpture i drvorebarstva 17. i 18. st. u istočnom dijelu Hrvatskog zagorja, Ljetopis JAZU, 1972, 76. — V. Marković, Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Zagreb 1975. — A. Horvat, Između gotike i baroka, Zagreb 1975. — Horvat-Matejčić-Prijatelj, Barok. — M. Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, Zagreb 1992. — D. Vukičević-Samaržija, Gotičke crkve Hrvatskoga zagorja, Zagreb 1993.

A. Ht.

ZALAVÁR, selo uz Blatno jezero, Madžarska. Na području današnjega naselja stajala je u sr. vijeku tvrdava, koju je oko 840. podignuo panonski

ZAJEZDA, dvorac

